

מתי התחלת הזמן הראוי לברכת הלבנה?

שיטת התלמודים וראשוני הראשונים

מן התלמודים עולה כי ראוי לברך על הלבנה מיד עם התחדשותה. בבבלי נמסר: "ואמר רב אחא בר חנינא א"ר אסי א"ר יוחנן כל המברך על החדש בזמנו כאילו מקבל פני שכינה"¹. וכעניין זה בירושלמי: "הרואה את הלבנה בחידושה אומר ברוך מחדש חדשים"².
 כן משמע מרש"י המסביר את שאלת הגמרא "עד כמה מברכין על החדש" בהאי לישנא: "אס לא זיך היום יזך למחר", משמע שראוי להקדים בברכה.
 הרמב"ם פוסק: "הרואה לבנה בחידושה מברך... אם לא בירך עליה בליל הראשון, מברך עליה עד ששה עשר יום בחדש"⁴. מכאן עולה שלכתחילה יש לברך על הלבנה כבר בלילה הראשון של החודש, וכן משמע מראשונים אחרים⁵.

שיטת רבינו יונה

רבינו יונה פוסק על סמך גרסתו במסכת סופרים שאין לברך על הלבנה מיד עם חידושה. הוא גורס במסכת סופרים: "מברכין על הלבנה משתבשם" ופירוש הדברים: "משמתק, מלשון לבסומי כלה... ר"ל משעה שמתוק האור שלה ואדם נהנה ממנו שזהו אחר בי ימים או ג', אבל ירח בן יומו מתוך קטנותו אין האור שלה מתוק שאין אדם נהנה ממנו"⁶.
 במסכת סופרים שלפנינו לא מצוי המאמר שגורס רבינו יונה, אך מצוי מאמר שונה: "אין מברכין על הירח אלא במוצאי שבת"⁷, אשר ממנו לא ניתן להסיק את ההלכה של רבינו יונה. אף על פי כן, סובר ר' יוסף קארו ב"בית יוסף" שדברי רבינו יונה קיימים מצד הסברא שבהם: "למדנו מדברי הר"ר יונה שאין מברכין ברכת הלבנה עד שיעברו עליה ג' ימים". ומשמע שגם בלא הגירסא במסכת סופרים, סובר רבינו יונה את דעתו "לפי שקודם לכן אין אדם נהנה מאורה"⁸.

1. סנהדרין דף מב, ע"א.
2. ירושלמי ברכות פ"ט, ה"ב.
3. רש"י סנהדרין ד"ה עד כמה מברכין. וראה ד"ה על החדש דף מא, ע"ב.
4. משנה תורה, אהבה, הלכות ברכות פ"י הל' ט"ז-י"ז.
5. הר"ף בברכות סוף פרק רביעי ובסנהדרין פרק חמישי. וכן פוסק ר' מאיר הלוי אבולעפאי ביד רמ"ה: "דאם לא בירך ביומא קמא מצי לברוכי עלוה"י [בסנהדרין שם]. אף המאירי מביא: "אם לא בירך בלילה ראשונה מברך בשניה [בסנהדרין שם] וכן פוסק הטור באו"ח תכ"ו: "הרואה לבנה בחידושה מברך".
6. תלמיד רבינו יונה על הר"ף ברכות סוף פרק רביעי ד"ה נהרדעי.
7. מסכת סופרים מהדורת היגער, עמ' 337, פרק י"ט הלכה י.
8. "בית יוסף", אורח חיים סימן תכ"ו ד"ה גרסינן במסכת סופרים.

ה"בית יוסף" מתיר את הספק בדברי רבינו יונה שכתב שיש לברך "אחר ב' או ג' ימים" וקובע שצריך לברך אחר "שיעברו עליה ג' ימים" לפי רבינו יונה. אכן כבר קבע ר' סעדיה גאון בסידורו "ועל הירח הנראה מן הלילה הרביעי... מברכים"⁹. אך יש מקום לערער על נכונות גירסא זו ברס"ג¹⁰.

המנהג לחכות למוצאי שבת

אין ר' סעדיה גאון בסידורו ולא ר' עמרם גאון בסדרו¹¹ ולא הר"י¹², ור' אברהם ב"ר יצחק מנרבונה, בעל האשכול¹³ והרמב"ם¹⁴, מזכירים את המנהג לברך את הלבנה במוצאי שבת. אך מנהג זה מובא כבר במחזור ויטרי¹⁵ לרבינו שמחה, תלמיד רש"י, המסתמך על מסכת סופרים ומביא את הלכות ברכת הלבנה בין מנהגי מוצאי שבת: "וכשרואה הלבנה מברך עליה דאיתא במסכת סופרים אין מברכין על הירח אלא במוצאי שבת כשהוא מבושם ובכלים נאים"¹⁶. אף ב"אור זרוע" מובאת ההלכה ממסכת סופרים "ואין מברכין על הירח אלא במוצאי שבת" וכו'¹⁷.

ואולם, תלמיד רבינו יונה הגורס במסכת סופרים: "מברכים על הלבנה משתבשם" ומביא פירוש למאמר בשם "יש אומרים" שממתינים למוצאי שבת, שמברכין בו על הבשמים, אומר: "אין זה מתקבל כלל. דמה טעם הוא זה לתלות הדבר במוצאי שבת? שהרי פעמים שיהיה ראש חודש יום ראשון, ולמה ימתין מלברך עד מוצאי שבת¹⁸?!".

התפשטות המנהג לברך הלבנה במוצאי שבת

רבינו מנוח מנרבונא, מחכמי פרובאנס, כותב כי מנהג רוב העולם לברך על הלבנה דווקא במוצאי שבת, בניגוד לדעת רבינו יונה. לדבריו: "נהגו רוב העולם להמתין מלברך על החדש עד ליל מוצאי שבת... וענין זה יצא להם ממסכת סופרים"¹⁹. אף המאירי מוסר על קיום המנהג להמתין למוצאי שבת, אע"פ שהוא עצמו מסתייג ממנו: "ויש שנהגו שלא לברך עד מוצאי שבת הראשון לחידושה והוציאו דבר זה ממה שאמרו בתלמוד המערב אין מברכין על

9. סידור רס"ג, ירושלים תש"ל, דף צ' עמ' ב'.
10. ראה מאמרו של מרדכי כהן "קידוש החדש וקידוש הלבנה", מחנים צ', תשכ"ד, עמ' 28, הטוען שעיקר הגירסה הנכונה היא: "מן לילה קמא" כמו שהיא ברמב"ם ובראשונים אחרים.
11. סדר רב עמרם גאון, מהדורת גולדשמידט, ירושלים תשל"ב, עמ' צ'.
12. ברכות סוף פרק רביעי.
13. ספר "האשכול", חלק שני, האלברשטאדט תרכ"ח, הלכות שני וחמישי ותענית ור"ח, סעיף ד', עמ' 9.
14. אהבה, הלי ברכות פ"י הלכות ט"ז-י"ז.
15. מחזור ויטרי, מהדורת ברלינר, נירנברג תרפ"ג, עמ' 182.
16. מרדכי כהן במאמרו במחניים צ' טוען שלשון מחזור ויטרי "מגומגמת קצת" משום שמתחילת דבריו עולה שכשרואה הלבנה מברך עליה מיד עם תחילת ראייתה ביום הראשון. אך מהראיה ממסכת סופרים ברור שיש לברך דווקא במוצאי שבת "והרי זו ראייה לטתורי". לענין, אין כל גמגום בדבר, כיוון שההלכה, "כשרואה הלבנה מברך עליה" נכתבה בין שאר מנהגי מוצאי שבת במחזור ויטרי, וכוונתה לומר שכשרואה את הלבנה במוצאי שבת אחר חידושה מברך עליה, ולראיה מובא הציטוט ממסכת סופרים בענין הברכה במוצאי שבת.
17. "אור זרוע" לר' יצחק ב"ר משה מוינה, חלק שני סימן תני"ו, זייטאמיר תרכ"ב, עמ' 182.
18. תלמיד רבינו יונה, מסכת ברכות, סוף פרק רביעי ד"ה נהרדעי.
19. ספר "המנוחה" לר' מנוח מנרבונא, מהדורת הורביץ, ירושלים תש"ל, דף שמי"ז. וראה ב"ארחות חיים" לר' אהרן הכהן מלוניל.

הלבנה עד שתתבשם, ופירשו בה 'עד שיברכו על הבשמים ואיני יודע טעם בדבר'²⁰. וממשיך המאירי: "ומכל מקום יש מי שמפרש עד שתתבשם כענין עבד בושמא להלולא והוא עגול האפיריון של חתנים העשוי כמין יתר. ובא כענין מה שאמרו כאן עד שבעה שתעשה כיתר²¹... ומכל מקום במסכת סופרים שנויה בהדיא כדעת ראשון והוא שאמרו שם... אין מברכין על הירח אלא במוציי²²".

בניגוד למאירי המעיד על עצמו שידוע לו המנהג להמתין למוציי²³ אך אין הוא יודע טעם בדבר, אומר בעל ה"כלבו": "ואמרו ז"ל במסכת סופרים 'מאימתי מברכין על הלבנה משתתבסם'. יש מפרשים 'משתתבסם', משבירכו על הבשמים במוצאי שבת. והטעם לפי שאז אדם מקושט ומלוש בגדים נקיים של שבת וראוי להקביל פני שכינה²⁴. וכך פוסק גם ה"שלחן ערוך" בעקבות הטור: "אין מברכין על הירח אלא במוצאי שבת כשהוא מבושם ובגדיו נאים"²⁴. נוצרה, אם כן, סתירה בין הדין העולה מן התלמודים (ומראשונים אחדים) שיש לברך על הלבנה מיד עם חידושה ובין המנהג המתפשט וכובש לו מקום בהלכה, שיש להמתין מלברך עד מוצאי שבת.

לבעיה זו מתייחס "תרומת הדשן" אשר נשאל, אם אדם הרואה לבנה בחידושה באחד מימי החול ואומר נמתין מלברך עד מוציי²⁵, אם יפה הוא עושה או לא? תשובתו היא שיש לחלק בדבר. היכא דליל מוציי²⁶ הקרוב אינו מאוחר בחודש, כגון בליל ז' או ח' בחודש שאפילו אם יהיו מוציי²⁷ והלילות שאחריו מעוננים, עדיין יש זמן לברך עד סוף ליל ט"ו, אז יפה להמתין עד מוציי²⁸ כשהוא מבושם ובכלים נאים. אבל אם ליל מוציי²⁹ הבא יהיה בלילה מאוחר בחודש שאם יהיה מעונן בו ובשלוש ארבע לילות אחריו, יעבור זמן הברכה, במקרה כזה אין להמתין עד מוציי³⁰, "דכל היכא דראוי הוא להסתפק שתעבור המצוה, אין משהין אותה אפילו כדי לעשותה יותר מן המובחר"³¹. וכיוון שמצוה מן המובחר לברך על הלבנה "כשהוא מבושם ובכלים נאים", יש מקום לבוש בגדים נאים בשעת הברכה אף שנאלץ לברך בחול. ואכן בעל "הגהות מימוניות"³² מוסר: "וכן נהג רבי מורנו שיחיה כשהוא מקדים לברך בחול, כדי שלא יעבור זמן הברכה שהוא י"ו בחודש, אז לבש סרבל מכובד אשר לוי³³".

20. בירושלמי שלפנינו לא מופיעה הלכה זאת, ואכן, שלא כדרכו, אין המאירי מוסר את הפרק.
 21. דברי המאירי טעונים הסבר, היאך כותב הוא שדברי הירושלמי: "אין מברכין על הלבנה עד שתתבשם" (בירושלמי שלפנינו אין נוסח כזה) תואמים את דעת המאן דאמר כאן, בבבלי, [סנהדרין דף מא, ע"ב] שזמן הברכה הוא עד יום שביעי לחודש אשר בו מגיעה הלבנה לצורת יתר, שהרי הירושלמי דן בזמן הראוי להתחלת הברכה ואילו אותו מאן דאמר בבבלי עוסק בסוף הזמן שאפשר לברך. החד"א ב"מחזיק ברכה" [אוי"ח תכ"ו] מציע ליישב את המאירי ולהסביר שלדעתו רבי יהודה בבבלי מפרש את דברי ר' יוחנן על התחלת הזמן הראוי (ונהרדעי מפרשים דבריו על סוף הזמן) וא"כ דברי רבי יהודה מתאימים לירושלמי. אך הדברים דחוקים ועיי"ש.
 22. "בית הבחירה" על מסכת סנהדרין לר' מנחם המאירי, ירושלים תשל"א, עמ' 178.
 23. "כלבו" סימן מ"ג, תל-אביב תשכ"ד, דף ג' ע"א.
 24. שו"ע או"ח סימן תכ"ו סעיף ב'.
 25. שו"ת "תרומת הדשן" לר' ישראל איסרלין שאלה ל"ה. מסב, ד"ר פי רוטשילד, שמעתי כי כך מקובל היה המנהג באשכנז בדורות האחרונים, ופתגם שגור היה בפיהם של יהודי גרמניה: "Cheshvan, Kislev, Teveth, Shevath, Bensch man die levonoh wenn man sie hat". (בחשוון, כסלו, טבת ושבת, מברכים על הלבנה כשהיא נמצאת).
 26. משנה תורה, אהבה, ברכות פ"י, הטי"ז סק"ג.
 27. לדעת "תרומת הדשן", רוצה בעל "הגהות מימוניות" לומר שלא רק כשבמוציי³⁴ היה ודאי עובר זמן הברכה היה מברך בחול, אלא גם כשראו היה להסתפק אם יעבור הזמן, לא היה ממתין למוציי³⁵.

מאחר וסיבת הברכה במוצ"ש היא, שאז הוא מבושם ובכלים נאים כדאיתא במסכת סופרים, נתבקשה השאלה האין ראוי יותר לברך **בלילי שבת ויו"ט**? הרמ"ע מפאנו משיב על שאלה זו בשם יקדמונו שאמרו "חיישינן לדברי האומר יש תחומין למעלה מעשרה" ופירוש הדברים, כי בצאת האדם כלפי הלבנה הנמצאת כביכול מעל ראשו, מחזי כיוצא מחוץ לתחום. ומוסיף הוא סברות משלו: "כבוד שבת וקדושת יום טוב, עדיפים מהקבלת פני לבנה ואין מערבין שמחה בשמחה. וטוב לברך על הלבנה במוצאי שבת ובמוצאי יו"ט כגון עצרת ויוה"כ, כדי לילך מחיל אל חיל. ויש בהקבלה זו נחת רוח מסילוק נשמה יתירה הנלוית לאדם בשבתות ובימים טובים"²⁸.

סיכום השתלשלות המנהג לברך במוצ"ש

נראה כי בתחילת תקופת הראשונים נתקבל באשכנז המנהג להמתין מלברך על הלבנה עד מוצ"ש כפי שעולה ממחזור ויטרי ומן ה"אור זרוע". קהילות אשכנז הושפעו מן המנהג הארץ-ישראלי, אשר משתקף במסכת סופרים. רבים ממנהגי מסכת סופרים, כמו מנהגי קריאת התורה וההלל מיוסדים על מנהגי בני א"י²⁹, מכאן נראה שאף שהנהגה להמתין למוצ"ש מקורו בארץ-ישראל. בהשפעת אשכנז חדר המנהג לפרובאנס כפי שעולה מדברי ר' מנוח מנרבונא, המאירי, ובעל הכלבו. אחר שהמנהג נפוץ גם בפרובאנס, ובהשפעתו החזקה של הטור, חדר המנהג אף לספרד.

שיטת הקבלה

בניגוד לשתי הגישות שהובאו לעיל פוסק השו"ע שהזמן הראוי לברך על הלבנה אינו אלא אחר שבעה ימים³⁰ וכך לשונו: "אין מברכין עליה עד שיעברו שבעת ימים עליה"³¹. פסיקתנו מסתמכת על המקובל ר' יוסף גיקאטילה שפסק כך על פי הקבלה³². וכן נראה לרמ"ע מפאנו שכוונת מסכת סופרים במאמר: "אין מברכין על הלבנה עד **שתבשש**" (כגירסת רבינו יונה), הוא עד שבעה ימים, כי פגימת הלבנה עד היום השביעי שבו צורתה נעשית כיתר, גנאי הוא לה ואינה ניכרת כל-כך. לדעתו יש גם עניין בכך שתעבור שבת על הלבנה קודם שיברכו עליה. ומכיוון שאי אפשר לשבעה ימים בלא שבת יש להמתין לפחות ז' ימים ואחר כך לברך.

28. שו"ת הרמ"ע מפאנו, סימן ע"ח, ירושלים התשכ"ח, דפים ק"מ-קמ"א.

29. הייגער עמ' 80.

30. כמו כן מצריך השו"ע להמתין למוצ"ש, כפי שראינו לעיל.

31. שו"ע או"ח סימן תכ"ו סעיף ד'.

32. "בית יוסף" שם ד"ה כתב. אין ר"י קארו מביא את לשונו של ר"י גיקאטילה. אך גרשם שלום מצא באוסף מוסיוף בירושלים כתב יד משנת 1500 בקירוב ואשר בו הובאו גם יתשובות שאלות לנשר הגדול מהר"י יוסף גיקטלייא זצ"ל. באחת התשובות מביע ר"י גיקאטילה את דעתו שאין מברכין על הלבנה יעד שיעברו עליה ז' ימים ועד בכלל, ואולם שלום טוען כי התשובה איננה של ר"י גיקאטילה. התשובה מצוטטת במאמרו של ד"ר יעקב גרטנר, קידוש לבנה גלגולה של ברכה, אסופת ספר חמישי, הוצאת יד הרב ניסים, ירושלים תשנ"א, עמ' שלו.

הסתירה בין פסיקת השו"ע והתלמוד

פסיקת השו"ע להמתין ז' ימים עוררה תמיהות בקרב מפרשיו. מסכם אותם "ערוך השלחן":

"ויש להתפלא על רבינו הב"י שכתב 'אין מברכין עליה עד שיעברו שבעת ימים עליה...' וכתב בספרו הגדול שכן כתב ר"י גיקאטליא, ע"ש. ותימא איך הניח דעת רבותינו ותפס דיעה יחידאה ואין דרכו בכך. ועוד הקשו עליו דהא בגמ' יש מי שסובר דאחר ז' אין לקדש. ואיך אפשר לומר שיהא אסור לקדש קודם?! (ב"ת וטי"ז סק"ג)..."³³

ואכן, פסיקת השו"ע עומדת לכאורה בסתירה מפורשת לסוגיית התלמוד בסנהדרין (מא, ע"ב-מ, ע"א) ממנה עולה כי לכו"ע היום השביעי אינו היום הראשון לברכה. שהרי בגמרא אמר רבי יוחנן: "עד כמה מברכין על החדש? עד שתמלא פגימתה". על כך שואלת הגמרא "יכמה"? ומביאה שתי דעות:

א. דעת רב יהודה שאמר עד שבעה.

ב. דעת נהרדעי שאמרו עד ששה עשר.

ומסבירה הגמרא: "ותרוייהו כר' יוחנן סבירא להו. הא למיהוי כי יתרא, הא למיהוי כי נפיא". אם כן, לכל הדעות יום השביעי אינו הראשון ולאחת הדעות הוא היום האחרון. על קושי זה עמד ה"חתם סופר"³⁴ והביא את תשובת הרמ"ע מפאנו [שהבאנו לעיל] המסביר כי רב יהודה ונהרדעי אינם חולקים. אלא רב יהודה האומר "עד שבעה" עוסק בתחילת הזמן הראוי לברכה, ונהרדעי, הסוברים עד ששה עשר, עוסקים בסוף הזמן. ושניהם אליבא דרבי יוחנן. על הסבר זה אומר ה"חתם סופר": "ודברי פי חכם חן". ואולם הסבר זה דחוק שהרי מהסבר הדיעות בגמרא עולה ששתיהן מפרשות את דברי רבי יוחנן: "עד כמה מברכין וכר'..."³⁵

חשש להפסד מצוה בשיטת השו"ע

נראה כי השו"ע נקט את דעת הר"י גיקאטילה להלכתא כדי לצאת ידי חובת כל הדיעות. שכל המתין ז' ימים, כשיטת הקבלה, נהג כדבעי לשיטות הר"י והרמב"ם ואף לשיטת רבינו יונה. אולם, אדם אשר ינהג כפי שפסק השו"ע וימתין ולא יברך עד מוצאי שבת שחל אחרי יום ז' למולד, עלול להפסיד ברכת הלבנה. אם, דרך משל, חל יום ז' לחודש ביום א' בשבוע, הרי שמוצ"ש יחול בתאריך י"ד לחודש. ואם באותו לילה ובלילות שאחריו תתעטף הלבנה בעננים, לא יוכל לברך ברכת הלבנה.

לבעיה זו מתייחס ר' מרדכי יפה בעל "הלבוש". מחד הוא פוסק: "אין מברכין עליה עד שיתבשם מאורה ויכלו להנות מאורה שאין הברכה אלא על אורה והוא עד שיעברו עליה ז' ימים מיום הוולדה" ומאידך: "כיון שהיא כמו הקבלת שכינה, אם הוא אפשר לו יכון שלא לברך עליה אלא במוצ"ש כשהוא מבושם ובגדיו נאים". וכיוון שעלול המברך להפסיד את הברכה אם ימתין, מציע בעל "הלבוש" בהאי לישנא:

33. "ערוך השלחן" לר' יחיאל מיכל עפשטיין, או"ח חלק ב', ירושלים תשכ"ט, עמ' 543.

34. שו"ת חת"ס לר' משה סופר או"ח תשובה ק"ב, ניויורק התשי"ח, עמ' 74-75.

35. וכן הבין רש"י בגמ' מב, ע"א ד"ה ותרוייהו כר' יוחנן.

"ונראה לי שאם חל מוצאי שבת הראשון וי ימים בחודש או אפילו הי ימים ורואין בו הלבנה שאורה רב ומובהק שיש לסמוך על תלמידי רי יונה לברך עליה אפילו קודם ז' בעוד שהוא מבושם בשמחת שבת ובגדיו נאים, והוא יותר טוב משימתין עד אחר ז' ויהיו ימי החול ולא יוכל להמתין עד שבת הבאה שמא יהיה ליל מעונן, והוא יותר מיי"א ימים בחודש ואין להמתין עליו, כמו שכתוב למעלה וכל שכן אם הוא בציבור והקהל יוצאים מבית הכנסת שהוא יותר טוב משום 'ברב עם הדרת מלך' שאין דרך להתקבץ הציבור כן בחול כמו שהם עכשיו מקובצים כשהולכין מבית הכנסת"³⁶.

מדברים אלה עולה שעדיף לוותר על "אחר ז' ימים" מלוותר על מוצאי שבת, שבנוסף לכך שאז הוא מבושם וכו', גם נוסף עניין "ברב עם הדרת מלך".

הפולמוס בעניין שיטת האר"י

בניגוד לדעת "לבוש התכלת" ו"תרומת הדשן" המחייבים התחשבות באילוצי הימים ובלבד שלא יבוא להחמצת הברכה, מוסר בעל "חמדת הימים": "יזקבלנו מאת רבנו האר"י זלה"ה שלא לקדש הלבנה עד לאחר ז' למוולד". ולא זו בלבד אלא "אף אם חל מוצ"ש אחר ד' והי מהמולד לא יקדשה כל שלא עברו עליה ז' ימים. וכן ראיתי רבים מהבאים בסוד הי האיתנים לא חששו לא לטעם שלא להחמיץ המצוה ולא לטעם שרב הציבור מתקבצים אז ולא לטעם שהם מבושמים, ומינה לה תזוע"³⁷.

ספר "חמדת ימים" נתפשט ונתחבב בארצות המזרח ונדפס מאז 1731 במהדורות רבות. השפעתו בהפצת מנהגי האר"י הייתה רבה³⁸.

אך יש מקום לפקפק אם אכן היה מנהג האר"י כפי שמובא ב"חמדת ימים". בספר 'זהר חי' כתב בחריפות נגד עדות ה"חמדת ימים"³⁹:

"ששקך ענה ושקר העיד כי אין מזה זכר בדברי מרן האר"י. אדרבא מבואר בהדיא ב"פרי עץ חיים"⁴⁰: "ברכת הלבנה אנתנו אומרים בראש חודש... מפני שהיא מתקדשת ברי"ח ומצוה רבה לקדש אותה תיכף כשיראנה אפילו ברי"ח, אפילו ביחיד, אם אין הציבור רוצים לקדשה קודם שביעי וכן הלכה בלי ספק", עכ"ל.

מעדות רי חיים ויטאל, תלמיד האר"י, עולה כי בחבורתו הקפידו דווקא לברך על החודש בזמנו, בניגוד לשיטת הקבלה.

השפעת האקלים על זמנה של ברכת הלבנה

המנהג לברך על הלבנה אחר ז' ימים מהמולד נתקבל בארץ ישראל ובארצות המזרח, אך לא כל כך נקלט בארצות אירופה, למרות שכך פוסק השו"ע. הבדל זה קשור גם בתנאי האקלים השונים בארצות אירופה ובארצות המזרח. בארצות אירופה בעיקר, יש חשש

36. "לבוש התכלת" לרי מרדכי יפה או"ח תכ"ו, ברדיטשב, דף קיח, ע"ב.

37. "חמדת ימים", לא נודע שם מחברו, ירושלים תשי"ל, חלק שני, דף כד, ע"א.

38. תעלומת ספר, אברהם יערי, ירושלים תשי"ד, עמ' 9.

39. לא נודע בוודאות שם מחבר הספר. במשך שנים מקובל היה להאמין שהמחבר הוא נתן העזתי. אך

אברהם יערי בספרו תעלומת ספר סבור שהמחבר הוא רי בנימין הלוי, תלמיד תלמידו של רי חיים ויטאל.

40. רי חיים ויטאל, "פרי עץ חיים", שער ראש חודש פ"ג, ירושלים תשי"מ, עמ' תע"א.

להחמצת ברכת הלבנה בחודשי החורף, עקב העננות המרובה. לכן קשה היה להמתין למוצ"ש שאחרי יום ז' למולד.

בעניין הבדל זה שבין מנהג ארץ ישראל ומנהגם של האשכנזים עוסקים דבריו של בעל ה"שדי חמד", יליד חברון במאה הקודמת: "והאמת אגיד כי בהיותי בחוצה לארץ⁴¹ נהגתי כמנהג אחינו האשכנזים יצ"ו, שאלו אמרו זריזין מקדימין שלא להשיג על שבעה ימים מעת לעת ובפרט במוצאי שבת ובימות החורף. אמנם אחר שזכיתי לשוב אל בית אבי לדור בארץ ישראל ורואה אני שכל כך אדוקים ומדקדקים בזה אף על חוט השערה אם חסרה הלבנה משבעה ימים שלמים, ושערתי בדעתי כי אף אם אומר אליהם מה שראיתי [שמצוה רבה לקדש אותה תיכף כשיראנה] הנה לפי השערתי לא ישמעו לקול הדברים האלה". ה"שדי חמד" סבור כי יש להקדים את הברכה לא רק עקב חשש החמצה אלא משום "זריזין מקדימין". על כן הוא מסיים ואומר: "אם היו הציבור מסכימים לשנות בזה שמחה רבה היתה לי להקדים המצוה לכל הפחות במוצאי שבת ויום טוב"⁴².

"ערוך השלחן" מסכם את ההלכה למעשה בנידון דנן וקובע: "הסכימו גדולי האחרונים שאחר ג' ימים יכולין לברך בלי שום גמגום וכן נוהגים". הסיבה לכך היא, בראש ובראשונה, הקשיים העיוניים-הלכתיים בשיטת השו"ע, אך יש לכך גם סיבה פרקטית, שכן "גם עתה רבים נוהגין כן [להמתין ז' ימים] וטוב הוא במדינות אשר אין העננים מצויים. אבל במדינותינו ובפרט בחדשי חשוון וכסליו קשה לנהוג כן"⁴³.

אופי האקלים השפיע, אם כן, על המנהג בזמנה של ברכת הלבנה. בארצות בעלות אקלים צפוני היה חשש להפסד מצוה ולכן נטו להקדים. ב"משנה ברורה" נפסק בשל כך שבימות החורף והגשם בוודאי הזריז לקדש הרי זה משובח⁴⁴. בארצות המזרח פסקו למעשה כמו השו"ע והמתינו למוצ"ש שאחר ז' ימים. בד"כ לא היה בהמתנה זו משום חשש הפסד מצוה ועל כן לא נוצר צורך להקדים. גם בארץ ישראל, כבכל שאר ארצות המזרח, נהגו להמתין. החסידים, שהשתדלו לאמץ את מנהגי הקבלה, נטו להמתין ז' ימים. אך כיוון שבמקומותיהם היו העננים מצויים ובפרט בחודשי החורף, קשה היה לנהוג כן ולעתים נאלצו להקדים.

סיכום השתלשלות המנהגים בזמן הראוי להתחלת הברכה

נראה, כי במקורה נהגה ברכת הלבנה סמוך למולד וההלכה המקורית הייתה כי יש לברך על המולד מיד עם ראייתו כפי שעולה מן התלמודים הרי"ף והרמב"ם⁴⁵. וכן הנוסח בסידורי תימן העתיקים: "הרואה את הירח בעת שיראה בראשית כל חודש מברך..."⁴⁶. בתקופת הראשונים התפשט המנהג להמתין שלושה ימים בעקבות רבינו יונה גירונדי בן המאה השלש עשרה, אך מנהג זה מופיע כבר בסידור רס"ג. מקור המנהג

41. הוא כיהן ברבנות בבירת קרים.

42. "שדי חמד" לרי' חיים חזקיהו מדיני, חלק ה' ב"ב [שנה?], עמ' 37.

43. "ערוך השלחן", ר' י"מ עפשטיין, עמ' 543.

44. "משנה ברורה" הלכ' ר"ח תכ"ו ס"ק כ"י.

45. משום כך נפסק בימינו להלכה שמי שקידש את הלבנה בטעות לפני ג' ימים לא יחזור ויקדשנה שנית. ואם יכול, יבקש מאחר שיוציאו אחר יום ג' ויתכוון לצאת. (זה השלחן לר' שריה דבליצקי, ב"ב תשכ"ב, חלק ב', ד"פ ע"א).

46. ר' יוסף קאפח, משנה תורה, ירושלים תשמ"ה, חלק אהבה, עמ' תר"י.

בגירסא: "מברכים על הלבנה משתתבסם" שבמסכת סופרים, וטעמו הוא שברכת "מחדש חדשים" ניתן לברך רק אחרי שהחידוש ניכר בלבנה בביורור, ובלשון רבינו יונה משעה "שהאור שלה מתוק".

מנהג זה פשט במהירות, שהרי טעמו וסברתו עמו, כמו כן היו למנהג זה שרשים קדומים. בדור שאחר רבינו יונה, מתגבש מנהג נוסף שמקורו בחכמת הקבלה. מנהג זה, שמקורו במקובל הגדול ר' יוסף גייקאטילה, נפסק להלכה בשו"ע: "אין מברכין עליה עד שיעברו **שבעה ימים**". מנהג זה, שלא התקבל ע"י האר"י, אך יוחס לו בטעות ע"י בעל "חמדת הימים" התפשט מאוד בארצות המזרח.

תרמה להתפשטותו תפוצתו הרבה של ספר "חמדת ימים" במזרח. בנוסח אשכנז לא התקבל המנהג להמתין שבעה ימים. רק החסידים שקיבלו על עצמם מנהגי הקבלה, אימצו גם מנהג זה. ההסתייגות מההמתנה הממושכת באשכנז קשורה גם בחשש מפני החמצת המצוה. חשש זה כבד במיוחד בארצות בעלות אקלים צפוני עם עונת חורף ממושכת. ולכן גם אותם שהשתדלו להמתין ז' ימים במקומות אלו, נהגו לברך ולא להמתין אם חל מוצ"ש לפני ז' ימים.